

PLUTEJ IZ BISKUPIJE KRAJ KNINA. Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

Grčkoga na Lopudu i Sv. Tome u Kutima, što svjedoči o stilskim htijenjima bliskim romanici. Crkva Sv. Petra u Omišu primjer je razvijenijega tipa s križnim svodovima i kupolom na pandantivima kakve ima još samo Sv. Đurađ na Koločepu. Uzduž unutrašnjih zidova nalaze se vertikalne polukružne niše kakve su bile i na crkvicama Sv. Tome u Kutima, Sv. Petra na Šipanu i Sv. Mihajla kraj Stona. Potonja, poznatija po očuvanim freskama u bogatoj raščlambi vanjskih i unutrašnjih zidova te izrazito plitkoj apsidi, ponešto se izdvaja iz skupine.

Posebnu skupinu spomenika čine crkvice otoka Braća, koje se u općoj koncepciji uklapaju u jednostavni trotravejni tip crkvice *J* primorja. Dijeje se u dvije skupine s četverokutnom ili polukružnom apsidom izvana i iznutra. Četverokutne apside imaju crkvice Sv. Ilije kraj Donjega Humca, Sv. Tome kraj Gornjega Humca, Sv. Klementa kraj Praznica, Svih Svetih u Mošnjama i Sv. Nikole kraj Selaca, a oble Sv. Jurja u Straževiku, Sv. Nedilje kraj Selaca, Sv. Kuzme i Damjana na Smrčeviku, Sv. Martina kraj Bobovišća, Sv. Mihovila nad Dolom i Sv. Jurja kraj Nerežišća. Samo ta posljednja ima raščlanjene vanjske zidove, a Sv. Mihovil nad Dolom i Sv. Nikola kraj Selaca imaju tambur (i vjerojatno kupolu), čime se približavaju rješenjima u *J* primorju. Unutrašnjost je bračkih crkvice raščlanjena u tri traveja presvođena valjkastim svodovima koji su u pojedinim slučajevima ojačani pojasnicama na polupilonima, npr. u Sv. Iliji kraj Donjega Humca, Sv. Klimentu kraj Praznica, Sv. Jurju u Straževiku, Sv. Nikoli kraj Selaca i Sv. Jurju kraj Nerežišća.

Osim crkava skromnih razmjera tijekom ranoga srednjeg vijeka u Hrvatskoj je sagrađeno i nekoliko crkava većih dimenzija. Najzanimljivija je osebujna skupina oko Knina, Biograda i Solina koja se povezuje uz hrv. vladare i druge veledostojnike ranosrednjovj. Hrvatske. Po svojoj tlorisnoj koncepciji biogradska katedrala i crkva na Stupovima u Biskupiji kraj Knina trobrodne su crkve s troapsidnim svetištem. Crkva na Stupovima, podijeljena s tri para pilona križna presjeka, bila je očito u cijelosti presvođena, a vjerojatno i katedrala u Biogradu. O svodnoj konstrukciji govori i činjenica da su te građevine na vanjskim zidovima bile ojačane nizom potpornih polukružna presjeka a zajednički im je i zvonik na pročelju. Slične osobine pokazuju i dvije jednobrodne crkve, Sv. Spas na Vrelu Cetine i crkva na Lopuškoj glavici u Biskupiji kraj Knina; obje su imale trikonhos te narteks, na Sv. Spasu očuvan do visine svoda koji je nosio lođu otvorenu prema brodu. Sličnu koncepciju pročelja pokazuju i ruševine crkve na Stupovima. Prostorno rješenje sa zvoncima na pročelju te narteksom i lođom veže te građevine neposrednije uz karolinšku arhitekturu. Budući da se slične građevine ne susreću u prostoru srednjovj. Dalmacije, na otocima i gradovima na obali, već isključivo na tlu ranosrednjovj. hrvatske države, za taj je tip građevina usvojen naziv *starohrvatska arhitektura*. Ulomci crkv. namještaja

iz tih crkava radionički se približe povezuju s primjercima skulpture s natpisima hrv. vladara Trpimira (Lopuška glavica) i Branimira (Sv. Spas), te se stoga te crkve mogu dosta sigurno datirati u IX. st.

Nešto drukčije osobine pokazuju ostaci crkve na Otoku u Solinu. Crkva je trobrodna s narteksom i vjerojatno lođom otvorenom prema brodu te supstrukcijom za zvonik (?) na pročelju, čime je bliska starohrv. skupini. Stilsko-graditeljski elementi pak (lezene na vanjskom zidu, vertikalne niše polukružna presjeka u unutrašnjosti te polukružna apsida utopljena u plitki pravokutnik i kupola iznad drugoga traveja od svetišta) pokazuju vezu s načinom građenja u *J* i sr. Dalmaciji, primjerice sa Sv. Petrom u Omišu. Tako se na toj solinskoj crkvi susreću starohrvatski (karolinški) prostorno-sadržajni koncept i graditeljska tradicija nastala unutar jadranskoga prostora. U ruševinama crkve pronađeni su ulomci nadgrobna natpisa kraljice Jelene u kojemu se ona spominje kao žena kralja Krešimira II. i majka kralja Stjepana Držislava uz godinu smrti 976.

Osobit je primjer u hrv. predromaničkoj arhitekturi golemo rotunda Sv. Trojstva (danas Sv. Donat) u Zadru. Sagrađena je na prijelazu VIII/IX. st. kao posljednja velika građevina unutar zadarskoga episkopskoga kompleksa. Planirana kao građevina kružne osnove, unutrašnjim je prstenom od osam kolona koji su nosili kružni tambur i vjerojatno kupolu, podijeljena u koncentrične prostore s troapsidnim svetištem te svojim oblikom upućuje na građevinu memorijalnoga značaja ili »dvorsku« kapelu. Vanjski su zidovi raščlanjeni slijepim lukovima, a unutrašnji vertikalnim nišama polukružna presjeka. No već sred. X. st. Konstantin Porfirogenet spominje da crkva ima kat i kružno stubište, što znači da je u fazi gradnje došlo do promjene osnovne zamisli. Unutrašnji prsten nosača zamijenjen je sa šest masivnih pilona trapezasta presjeka i s dva stupa prema svetištu, a nad svodovima ophodnoga prstena podignuta je galerija. Na juž. je strani crkve dodana pravokutna prigradnja, koja se na katu otvarala prema galeriji velikim otvorima. Veza prizemlja s galerijom riješena je prigradnjom stubišta uz sjev. zid prvotne rotunde tako da se na kat izlazi kraj zap. ulaza u galeriju, čime je postignuto natkrivanje ulaza prizemlja u funkciji narteksa. Galeriju omeđuje prsten nosača koji nosi valjkasti tambur. Galerija se rastvara i prema sjeveru u prostor koji natkriva prislonjeno stubište. Time je prvotna rotunda već u X. st. bila u cijelosti zatvorena prigradnjama s izuzetkom troapsidnoga svetišta. Očuvane drvene grede imaju na rogovima ukrase koji odgovaraju suvremenoj kamenoj skulpturi.

Kiparstvo. U ranome srednjem vijeku skulptura se pojavljuje u okviru opremanja crkve namještajem. Stoga je kiparstvu, ponajprije liturgijskim potrebama i dogmatskim zahtjevom, posredno određen i lik. izraz. Pretežno arhit. oblici, od biskupske katedre ili sarkofaga, propovjedaonice ili oltarne pregrade, ciborija, krsnoga zdenca, nameću likovni postupak